

CERVERA, ENDOCRINÒLEG

pel Dr. MIQUEL TAVERNA I TORM

Senyores i senyors:

Si no estigués en una reunió d'amics, no gosaria parlar-vos, car sóc el menys qualificat de vosaltres per a exposar-vos i comentar la labor del doctor Leandre Cervera i Astor, l'investigador, el biòleg i el metge que visqué els temps gloriosos de la nostra SOCIETAT DE BIOLOGIA, de la qual fou secretari, primer, i president, després. Per a molts de vosaltres (Sayé, Domingo, Fornells, etc.) fou company de treball en el laboratori.

Serveixi, doncs, aquest curt preàmbul per a demanar-vos un acolliment benevolent a l'exposició del tema que m'ha estat encomanat sobre *Cervera, endocrinòleg*, integrant del tríptic on cal enclore la personalitat del qui fou el nostre vell i bell amic, de l'home fraternal i sempre present, l'amistat del qual era una joia del cor i una fermaça de l'esperit, de l'investigador valuós col·laborador de tota obra d'internacionalització de la biologia catalana i del metge d'ampli saber i de total dedicació al malalt, que sabé treure els profits de la investigació per a la Clínica i que mai no s'apartà de les més pures normes científiques en el tractament dels seus pacients.

A la llum dels seus treballs crec que l'Endocrinologia fou la més gran de les seves inquietuds, de les seves activitats i dels seus amors. Per l'Endocrinologia gaudí i per l'Endocrinologia sofrí.

Els gaudis de Cervera s'inicien a l'Institut de Fisiologia de la Universitat de Barcelona, sota el mestratge de la figura egrègia d'August Pi i Sunyer i la paternalitat del professor Bellido a l'hora d'aprendre les beceres científiques. Ambdós el situaren en el camí d'estimar primer la Biologia i després l'Endocrinologia, en els temps podríem dir-ne fundacionals de la nostra especialitat, quan calia científitzar el munt de troballes que fins aleshores havien estat aportades pels investigadors i els clínics de nacionalitat i d'escoles les més diverses. La vinguda a Barcelona, el 1917,

del professor de Fisiologia del Collège de France, Emile Gley, per donar un curset a la càtedra de Fisiologia de *Quatre lliçons sobre les secrecions internes*, fa una profunda impressió al nostre homenatjat. Així ho recorda en el parlament d'entrada a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona (juliol 1933), amb paraules prou eloqüents i prou emotives: «Aquells qui vàrem tenir el goig d'escoltar la veu del mestre en aquella memorable lliçó, recordarem tota la vida...», etcètera.

I el seu sofriment per l'Endocrinologia, el vull situar en el dolor de la renúncia llargament i definitivament mantinguda, a l'oferta i als precís insistentment repetits que acceptés la presidència de la nostra Associació d'Endocrinologia de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Barcelona, creada dins els anys 40. Home de conviccions fermes i senceres, no volgué claudicar per a anar a ocupar un càrrec que de dret i de fet li pertanyia, mentre no pogués portar-lo amb tota la llibertat i del tot d'acord amb els seus sentiments més íntims. Es volgué recloure a la torre de vorí del seu despatx i dels seus malalts, abandonà la investigació perquè li mancava l'escalf i la companyia dels seus col·laboradors i de les seves institucions més estimades, i treballà només junt amb el seu fill, el Dr. Jordi Cervera i Pino. I en aquest ostracisme conscientment volgut, acabà pràcticament la labor del qui fou assidu treballador a la SOCIETAT DE BIOLOGIA, a l'Institut de Fisiologia, a l'Escola d'Agricultura i al Laboratori Municipal.

Cervera fou el nét científic de Claude Bernard, el deixeble, biògraf i comentador de Turró i el seguidor de l'escola de Pi i Sunyer. En els moments inicials de l'Endocrinologia barcelonina, dues figures estigueren en primer rengle: la del clínic Boi Danés i la del biòleg Leandre Cervera... Ambdós foren els mestres incomparables en la formació de la generació actual dels endocrinòlegs catalans.

Passem ara a ressenyar, tot fent-ne un breu comentari, les principals publicacions de Cervera relacionades amb l'Endocrinologia, les quals ens han estat facilitades gentilment pel seu fill Jordi.

Els primers treballs es remunten a l'any 1913, en la seva comunicació a la SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA sobre el *Paper de la bilis en la secretina duodenal*. Més tard, el 1915, publica a la «Revista Veterinaria de España», un estudi sobre l'*Estado actual de los conocimientos sobre la herencia mendeliana y sexual*, on creu que les causes determinants del sexe són fenòmens d'herència individual unilateral i preponderants. Després, el 1916, també a la SOCIETAT DE BIOLOGIA, parla de la *Naturalesa química de la secretina*. El 1917, a la «Revista de Higiene y Sanidad Veterinaria», sota el títol *Contribución al estudio de la secreción pancreática*, afirma que la secretina és un factor no-específic de la secreció pancreàtica.

El 1918 presenta la seva tesi doctoral a la Facultat de Medicina de Madrid sobre *La secreción externa del páncreas y su excitante humoral*,

on demostra que la secreció externa del pàncreas respon a un estímulo de natura química que prové de l'intestí, sense participació del fetge, i que aquesta secretina, que és un àcid amínic, és la veritable hormona, i rebutja l'anomenada prosecretina. Aquesta tesi és publicada a la «Revista de Higiene y Sanidad Veterinaria». També el mateix any 1918 comunica a la SOCIETAT DE BIOLOGIA l'*Acció dels extrems acetònics de la mucosa duodenal sobre la pressió arterial i sobre el pàncreas*. No creu que sigui la vasodilatació la que provoqui una secreció glandular, sinó que aquesta és per acció directa sobre la substància receptora. Encara el 1918, junt amb Domingo, parla a la SOCIETAT DE BIOLOGIA *Sobre els illots endocrins del pàncreas durant el repòs i en la fatiga*, i diu que els illots no es modifiquen per la secretina i que les zones periinsulars són les dipositàries d'un cert producte endocrí elaborat pels illots; s'anticipa així al descobriment de la insulina. Igualment el 1918, glossant les conferències de Gley, abans esmentades, publica a la «Revista Veterinaria de España» un article, *Algo sobre las condiciones necesarias de toda secreción interna*, on debat el criteri de Gley de no admetre l'adrenalinèmia fisiològica pel sol fet de no comprovar en la sang aferent de les suprarenals el producte de secreció.

En un Symposium sobre *Fisiopatologia del simpàtic abdominal*, ensems amb Pi i Sunyer, Bellido, i Carrasco i Formiguera, estudia les relacions del simpàtic amb el pàncreas i les glàndules suprarenals, treball presentat al III Congrés de Metges de Llengua Catalana, celebrat a Tarragona el 1919.

El 1920, juntament amb Houssay, als «Comptes Rendus de la Société de Biologie» de París, comunica l'*Acció fisiològica de les descàrregues d'adrenalina*, on demostra que l'excitació de l'esplàncnic produeix una vasoconstricció directa amb descàrrega d'adrenalina, i que la punció del bulb produeix una intensa i perllongada descàrrega d'adrenalina.

El 1923, a l'Escola Superior d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya, analitza tot el que fa referència a l'Endocrinologia en el treball sobre *Fisiologia dels animals domèstics*.

El 1924 fa un curset de divulgació a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, en *Cinc lliçons sobre Endocrinologia*.

El 1925 comunica a la SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA un treball sobre *Mecanisme endocrí de la colesterinèmia*, basat en les observacions d'Abelous i Soula, on demostra que l'acció de l'àcid clorhídric sobre la mucosa intestinal allibera un missatger químic que per via sanguínia o limfàtica provoca la descàrrega del colesterol emmagatzemat a la melsa. Aquest treball fou publicat el 1927 a la «Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias», presentat el 1926 al Congrés de Fisiologia d'Estocolm, i el 1929 al XIII Congrés Internacional de Fisiologia de Boston sota el títol *Sobre la naturalesa química de l'agent colesterinogen que actua a seguit de la*

injecció intraduodenal d'àcid clorhídric (fou publicat a la revista «Ciència» el 1929).

També a «Ciència», el 1928, publica una revisió dels treballs de l'escola de Bickel referents a la consideració hormonal de les substàncies de procedència no-glandular que es formen durant la hidròlisi proteica per l'acció de les temperatures elevades (*hitzesekretin*) i de les obtingudes a partir de certes hortalisses, com els espinacs (*pflanzesekretin*). El títol d'aquest reportatge és *Secretines fisiològiques de procedència alimentícia i secretines no-fisiològiques*.

El mateix any 1928 publica «in extenso» a la «Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias», una revisió de conjunt, de tipus monogràfic, amb el títol *Apuntes sobre la actividad endocrina de la mucosa duodeno-yeyunal*.

Vegeu, doncs, com els quinze primers anys de la vida mèdica de Cervera foren consagrats intensament i íntegrament a la investigació. A partir del 1927 comença una nova etapa de dedicació clínica. Vegem-ne les principals aportacions:

El 1927 escriu un fullet sobre *La acción antirraquitica del aceite de higado de bacalao*, de tipus divulgador.

El mateix any 1927 publica a «Ciència» un assaig sobre *Biologia i raigs X: Activació del treball endocrí per mitjà dels raigs Röntgen*, on aporta els bons resultats de la radioteràpia a dosis convenients, sobre el Basedow, el mixedema i la síndrome de Fröhlich.

El 1928 comunica a la SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA, juntament amb Torres i Carreras, un cas de *Síndrome de Fröhlich i raigs X*, publicat després als quaderns d'«Investigacions i Estudis» (1928), referent a un noi amb síndrome adiposo-genital puberal, tractada i resolta amb la radioteràpia excitadora de la hipòfisi.

El mateix cas és publicat a la revista nordamericana «Endocrinology» el 1929, amb el títol: *Froehlich syndrome and roentgen-ray: Some reflections on a case of dystrophia adiposogenitalis*.

Un article interessant és el publicat a «Ciència» el 1929 amb el títol *Per a perllongar la joventut i endolcir la vellesa*, on fa una crítica constructiva dels experiments de Brown-Sequard (extractes testiculars), de Steinach (lligadura del cordó espermàtic), de Lichtenstein (empelts testiculars), de Voronoff (trasplantaments de testicle de ximpanzé) i de Doppler (la «simpaticodiaferesi» o supressió del simpàtic vascular per la pinzellació arterial amb una solució d'isofenol). Sobre aquest mateix tema (simpaticodiaferesi) publica a «Ars Medica», el 1929, un resum i notes al marge de la conferència del professor Doppler.

El 1929 fa una conferència magistral, publicada després a «Ars Medica», sobre *Tiroides y síndromes pluriglandulares*, en un curset organitzat per l'Institut de Fisiologia, on prengueren part les prestigioses figures

de De Quervain, Marañón, Pittaluga, Jiménez Díaz, Carrasco i Formiguera, i Goyanes, a més dels habituals Pi i Sunyer, Bellido i Carulla. En aquesta conferència analitza a fons les relacions funcionals entre el tiroide i les altres endocrines, es mostra recelós a admetre el concepte de «síndrome pluriglandular», introduït per Claude i Gougerot i massa sovint acceptat per tothom, no admet com a trastorns endocrins la cacquèxia infantil, la malaltia de Dercum, l'acondroplàsia, el mongolisme, l'osteomalàcia i la clorosi, i, altrament, es resigna a considerar com a afeccions mixtes: l'infantilisme, el gegantisme, certes formes d'obesitat, la síndrome genitosuprarenal, el virilisme, el cretinisme i l'esclerosi glandular múltiple de Falta.

El 1932, juntament amb Torres i Carreras i Bosch-Solà, comunica a la Societat de Radiologia i Electrologia de Catalunya, un cas de *Distròfia adipogenital hipofisotiroïdiana, tractat amb èxit amb radioteràpia*, comunicació publicada a la «Revista de Diagnóstico y Tratamiento Físicos» (1932), a la «Revue Française d'Endocrinologie (1932) i a «Vida Nueva», de l'Havana (1933).

Les tres publicacions més importants de Cervera són les corresponents als números 57, 73 i 76 de la col·lecció de «Monografies Mèdiques», dirigida per Jaume Aguadé. La primera, de l'any 1932, tracta de la *Terapèutica general de les malalties endocrines*, enfocada segons el següent tema: 1) Què cal fer per tal d'activar una glàndula endocrina (tractaments físics des de la diatèrmia als raigs X, simpaticotomia periarterial, lligada dels conductes excretors i simpaticodiaferesi); 2) Com pot fer-se la suplència d'una glàndula endocrina (opoteràpia i empelts glandulars), i 3) Què cal fer contra la hiperactivitat endocrina (extirpacions, raigs X, opoteràpia, quimioteràpia). La segona i la tercera monografies, aparegudes el 1933, fan referència a *La pubertat normal* i a *La pubertat patològica*. Cervera hi mostra la seva gran preparació biològica i el seu profund sentit clínic. En llurs capítols aporta una llarga experiència de vint anys d'observació acurada dels malalts. Llur lectura és encara d'actualitat perquè l'estudi de l'edat puberal és fet sota els angles antropològic, fisiològic, fisiopatològic, psicosomàtic i terapèutic.

Som al juliol de l'any 1933, quan Cervera ingressa a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, actualment «Real Academia», per ocupar el setial que havia deixat vacant el bacteriòleg Gaietà López, traslladat a Madrid a ocupar un alt càrrec al Ministeri d'Agricultura. En el desenvolupament del tema *De l'Opoteràpia a l'Hormonoteràpia*, Cervera diu, després de glossar les quatre lliçons de Gley el 1917, ja comentades: «L'opoteràpia ha deixat d'ésser una banal forma de medicació a l'abast de totes les possibilitats mèdiques, per a convertir-se en una arma perillosa amb la qual podran cometre's veritables desgràcies». Així obre el camí al futur espe-

cialista i el responsabilitza. Les noves hormones (insulina, paratormona, gonadotrofines, adrenalina, tiroxina, etc.), arraconen per sempre més els extrems globals com les antigues ovarines. El lema de la nova química serà: per a cada hormona, una tècnica; a cada hormona, un control.

Juntament amb Folch i Benaiges publica a «La Medicina Catalana (1933) les *Consideracions a propòsit d'un cas de malaltia de Simmonds* guarit per l'opoteràpia substitutiva, ensems que amb la irradiació Röntgen, de la hipòfisi anterior. El mateix article és publicat a la «Revue Française d'Endocrinologie», el 1934.

En *Comentarios a propósito de una curiosa deformación esquelética*, publicat el 1934 a «Ars Medica», exposa un cas de gargoïlisme i en remarca la possible participació pluriendocrina i neurotròfica, d'acord amb les modernes concepcions d'aquesta malaltia.

El 1934 presenta a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona uns *Comentarios al captentament d'algunes formes d'hipertiroidisme enfront de la diiodotirosina*, basats en l'estudi de sis casos, on demostra l'acció antitètica a la de la tiroxina, i aconsella les dosis baixes de DIT, les quals són més eficaces després d'haver instituït un tractament radioteràpic. Aquest treball és publicat als «Annals» de l'Acadèmia i a «La Medicina Catalana», del mateix any.

A «La Medicina Catalana» de l'any 1934, juntament amb Folch i Benaiges publica una nota terapèutica sobre les *Consideracions a propòsit de 22 casos d'hipofisopaties tractats*, on es reuneixen els bons resultats obtinguts amb la radioteràpia i el tractament hormonal en dos casos de caquèxia de Simmonds, 4 de diabetis insípida, 4 de síndrome de Fröhlich, un d'eunucoïdisme criptorquídic, un de gegantisme puberal, dos d'enanismes hipofisals, un de lipomatosi simètrica, un de malaltia de Dercum, 4 de pubertat retardada i dos d'acromegàlia.

Participa en els Estudis Universitaris per a obrers, cursats a la Universitat Autònoma de Barcelona en els cursos 1933/34 (*Biologia*), 1934/35 i 1935/36, en el curset d'estiu de 1937 (*Les funcions de la nutrició*), en el curs 1937/38 (*Biologia*). Igualment ho fa a l'Ateneu Polytechnicum (*Biologia*), a l'Ateneu Enciclopèdic Popular en 1935/36 sobre *El sexe en relació amb l'eugenèsia*, a l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya en un curset sobre *Distròfies (Morfologia i alimentació)*, als cursets científics de l'Ateneu Enciclopèdic Popular el 1934 (*Estat actual de l'Endocrinologia*), i a l'Institut de Fisiologia en les deu lliçons sobre *Qüestions actuals de Medicina experimental (1937/38) sobre Hormones hipofisàries gonadotropes*.

Juntament amb Torres i Carreras i Bosch-Solà, aporta a «La Medicina Catalana», el 1935, un cas de *Distròfia adiposa no froehliana amb diabetis insípida*, tractat amb èxit amb les radiacions dèbils sobre la hipò-

fisi. Posa en relleu la innocuïtat de la tècnica i la ineficàcia de la posició passiva conformista.

Continuant els seus estudis sobre patologia hipofisal, publica a «La Medicina Catalana», el 1936, amb Folch i Benaiges, *Les hipofisopaties en clínica*, un excellent treball amb magnífica iconografia, a mode d'atlas endocrinològic, on revisa les principals endocrinopaties hipofisals (Simmonds, Fröhlich, Cushing, acromegàlia, diabetis insípida, gegantisme puberal, i infantilisme hipofisogonadal) i en fa una crítica de la terapèutica d'elecció.

També amb Folch i Benaiges publica a «La Medicina Catalana», el 1937, un treball sobre *Caquèxia hipofisària i anorèxia mental*, on estableix les diferències entre ambdues malalties com a norma pràctica pel tractament adient de cada una d'elles. Aquest mateix treball és publicat a la «Revue Française d'Endocrinologie».

Un article ben interessant i ben actual és el de *La criptorquídia, és afecció esmenable per procediments mèdics?*, publicat a «La Medicina Catalana», el 1937, en el qual insisteix en les grans possibilitats d'èxit emprant una teràpia no-quirúrgica.

Les dificultats creixents i de tot ordre de la nostra guerra no minven la capacitat laboral de Cervera, i, malgrat les restriccions de temps i de treball, aporta una tècnica original per a l'obtenció d'un extret antehipofisari que té una acció estimuladora de l'ovari. La lliçó feta a l'Institut de Fisiologia el desembre de 1937 i publicada a «La Medicina Catalana», el 1938, n'es una mostra.

També en aquesta època apareix a «La Medicina Catalana» un article sobre *Contribució al tractament de la diabetis per via hipofisària i encelalotubàrica*, basat en l'estudi de cinc casos de diabetis no resolts per la insulina i, altrament, millorats per la cura röntgenològica.

El 1940, juntament amb Torres i Carreras, publica a la revista alemanya «Strahlentherapie», un article sobre *Hypophysodystrophia mit Diabetes insipidus*, on novament insisteix en els bons resultats de les radiacions Röntgen sobre certes malalties hipofisals.

L'últim treball que coneixem de Cervera, publicat en col·laboració amb el seu fill, el Dr. Jordi Cervera i Pino, als «Archives Françaises de Pédiatrie», el 1954, es titula *Existe-t-il un substratum endocrinien dans le sténose hypertrophique du pylore du nourrisson?* Després d'una minuciosa revisió de la literatura mèdica, hi rebutja les patogènies espasmòdica i hipertròfica, tant en voga, i defensa la teoria del discorticalisme, invocada ja per Fanconi i Landolt; reforçada, a més, per les observacions de Roviralta sobre la freqüent associació de la ginecomàstia en el quadre dels infants vomitadors.

Després d'aquesta breu revisió de l'activitat endocrinològica de Cer-

vera, ja veieu, doncs, com el període 1927/1938, fou una època de treball continuat i de resultats fructífers en el camp de la tècnica. És una llàstima que les tristes circumstàncies del nostre país estronquessin la deu abundosa d'un home ple de bondat, ple de neguits i de productivitat. A la nostra SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA és ben palès com hi va dedicar els seus més nobles afanys, i com a la medicina catalana hi aportà els magnífics fruits del seu vast saber. Cervera, home cordial per als qui es van honorar amb la seva amistat; Cervera, excel·lent company de treball per als seus col·laboradors; Cervera, mestre exemplar per als qui seguiren els seus ensenyaments, romandrà sempre viu en el nostre record i en el nostre agraïment.